

Intellectual Property Duals in the legal System of Iran and The World Trade Organization

Mohmmadjavad Sami

Assistant Professor, Department of Law, Apadana
Institute of Higher Education, Shiraz
mjsami430@gmail.com

Sanaz Kabirikhah*

Master's Student of Financial and Economic Law,
Apadana Institute of Higher Education, Shiraz
sanazkabirikhah@gmail.com

Abstract

Intellectual property rights are the right of an individual to exercise his or her mental creativity. These rights allow the creative person to use their creativity for a period of time. Intellectual property rights cause social development. Legal and national protection of intellectual property rights in different countries of the world requires international support. With the relative progress of the idea of protecting the rights of initiatives and by influencing the laws of industrial nations and literature and art, it soon became clear that the domestic support of a country alone was not enough. Economic freedom could not be limited to the territory of one country. Rather, according to its principle, it inevitably crossed political borders and engaged in international trade. In such a situation and wide market, protection was not limited to the framework of national law. Now the question arises that what dichotomies are there in the intellectual property laws in the Iranian legal system and the World Trade Organization. Many challenges and shortcomings in Iranian laws, including enforcement, copyright, resolution of disputes, reveal the need for amendments. The WTO also pays special attention to intellectual property in the TRIPS Agreement. But Iran has not yet acceded to the agreement due to the shortcomings and contradictions in the laws of Iran in relation to the World Trade Organization. The main goal of this study is to represent the dichotomies of intellectual property in the Iranian legal system with World Trade Organization which is done by descriptive-analytical method.

Keywords: dichotomies, World Trade Organization, intellectual property, Iranian legal system

Received: 31/December/2021

Accepted: 30/April/2022

ISSN: 2783-3631

* Corresponding Author: sanazkabirikhah@gmail.com

تبیین رفتارهای متفاوت حوزه‌ی مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران با سازمان تجارت جهانی

استادیار گروه حقوق مؤسسه آموزش عالی آپادانا شیراز، شیراز

mjsami430@gmail.com

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق مالی اقتصادی، مؤسسه آموزش عالی آپادانا شیراز،

شیراز

sanazkabirikhah@gmail.com

محمدجواد سامی

ساناز کبیری خواه*

چکیده

مالکیت فکری حقی است که افراد نسبت به اعمال خلاقیت ذهنی خود آن را دارا می‌شوند. این حقوق به فرد خلاق اجازه استفاده از اثر خود را برای یک دوره‌ی زمانی اعطا می‌کند. حقوق مالکیت فکری (معنوی)، باعث رشد اجتماعی می‌شود، دفاع قانونی و ملی از حقوق مالکیت فکری در کشورهای مختلف جهان، مستلزم قراردادی بین‌المللی است؛ با پیشرفت حقوق اختراع و ابتکار و با نفوذ در قوانین ملل صنعتی معلوم می‌گردد که حمایت قانونی داخلی به تنهایی کافی نیست. این بازار گسترده حمایت، منحصر به چارچوب قانون ملی نخواهد بود. علت عمده‌ی دوگانگی قوانین مالکیت فکری داخلی با سازمان تجارت جهانی، نپیوستن ایران به معاهده‌ی «تریپس»^۱ است. چالش‌ها و کمبودهای فراوان در قوانین ایران از جمله ضمانت اجرا، کپی‌رایت^۲، حل و فصل اختلافات نیاز به اصلاح و تدوین قوانین جدید را آشکار می‌سازد. هدف اصلی مقاله، ارائه رفتارهای متفاوت مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران و سازمان تجارت جهانی و ارائه راهکار جهت حل آن است که به روش توصیفی-تحلیلی انجام می‌شود.

کلید واژگان: رفتار دوگانه، سازمان تجارت جهانی، مالکیت فکری، نظام حقوقی ایران.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* نویسنده مسئول: sanazkabirikhah@gmail.com

1. TRIPS.
2. Copyright.

مقدمه

حقوق مالکیت فکری (حقوق معنوی)، اصطلاحی حقوقی به معنای حقوق شناخته شده برای پدیدآورنده‌ی هرگونه اثر فکری و غیرمادی اعم از اثر علمی، فرهنگی و صنعتی است. این معنی از مجموعه‌ی حقوق اساسی به دست آمده و دارای اهمیت خاص برای افراد جامعه محسوب می‌شود. مخترعان، نویسندگان و هنرمندان به طور کلی پدیدآورندگان یک اثر هستند که نیازمند حمایت قانونی و حقوقی بوده و این حق انتفاع را باید در حوزه‌ی مالکیت فکری جست‌وجو نمود. در حقیقت یکی از شروط لازم برای رسیدن به پیشرفت در زمینه‌ی علم و هنر و اختراع وجود قوانین کامل و جامع حمایتی می‌باشد، این حقوق به سه دسته مالکیت ادبی، هنری و صنعتی تقسیم می‌شوند. مالکیت فکری شامل دو دسته‌ی اصلی مالکیت صنعتی و آثار ادبی (کپی‌رایت) می‌باشد.

هم‌زمان با پیدایش بشر مبحث مالکیت فکری به وجود آمده است، بدینسان که مالکیت فکری حاصل فکر انسان است و فکر و اندیشه جزء لاینفک او می‌باشد (صادقی زیازی و غلام‌پور، ۱۳۹۷: ۱). حق مالکیت فکری باعث تدوین قوانین جدیدی در این زمینه در جهت وحدت رویه بین‌المللی حقوق در این رشته شده است؛ به طوری که هیچ‌یک از کشورهای توسعه یافته خود را بی‌نیاز از این مقررات نمی‌دانند (امانی، ۱۳۸۳: ۱۲). حمایت عمومی از حقوق مالکیت فکری به زمانی برمی‌گردد که این حق از مرزهای داخلی به فضای بین‌الملل سرایت کرد، در نتیجه آگاهی کشورها از بهره‌وری اقتصادی از طریق آثار پدیدآورندگان ناشی شد. زمانی که کشورها احساس نمودند می‌توانند به وسیله درآمدهای حاصله از این طریق به توسعه اقتصادی پایدار دست یابند، در صدد یافتن ابزارهایی برای حمایت از این حقوق برآمدند (وکیلی، ۱۳۸۳: ۲۶).

سازمان تجارت جهانی یکی از سازمان‌های مرتبط با حقوق مالکیت فکری است. مهم‌ترین سند هم در این زمینه موافقت‌نامه تریپس می‌باشد که در نتیجه مذاکرات دور اروگوئه تدوین شده است و عضویت در این سازمان مستلزم پذیرش این موافقت‌نامه برای اعضا می‌باشد. ایران تاکنون در هیچ‌یک از معاهدات مذکور عضویت نیافته است (امانی، ۱۳۸۳: ۲۵). در ایران اولین قانون در زمینه‌ی مالکیت صنعتی در سال ۱۳۰۴ تصویب گردید. مطالعه مقررات کیفی و مدنی ناظر بر مالکیت فکری در زمینه‌ی آثار ادبی و هنری به مفهوم سنتی آن اشاره دارد. حقوق مالکیت ادبی ممکن است در فضای مجازی نقض گردد، که واکنش کیفی قانون‌گذار در این زمینه نیاز به بررسی دارد، به همین دلیل تعیین عناصر متشکله جرم و تعیین مجازات‌ها از اهمیت خاصی برخوردار است (الستی، ۱۳۸۲: ۴۵).

از مواردی که کشورها از جمله ایران با آن مواجه‌اند، اصلاح ساختار مقررات مالکیت معنوی است. شناسایی این حقوق از نظر قانونی در ایران مشروعیت پیوستن به این مجموعه را آسان کرده است. سازمان تجارت به دلیل گسترش دستورالعمل در مقایسه قوانین ایران در زمینه‌ی مالکیت فکری از جایگاه جهانی برخوردار است. از مقایسه دو نظام ایران و سازمان تجارت جهانی در حوزه مالکیت فکری، مغایرت‌ها و کمبودها آشکار می‌شود. برای نمونه در قانون ثبت علائم و اختراعات مصوب سال ۱۳۱۰ نام تجاری، مجوز اجباری، مقابله با رقابت غیرمنصفانه در قوانین ایران ساکت مانده است (بزرگی، ۱۳۸۵: ۲۶). در بحث مالکیت ادبی و هنری و کپی‌رایت ایران از مقررات مناسبی برخوردار است، اما به جهت عدم الحاق به کنوانسیون «برن»^۱ حمایت از مالکیت ادبی ایران در سطح بین‌المللی متبلور نمی‌شود (حسنی، ۱۳۸۶: ۵۵). به طور کلی در حقوق ایران به ویژه حقوق مدنی، ضمانت اجرای کیفی، نحوه رسیدگی و ثبت اختراع مغایرت‌ها و تعارض در زمینه‌ی کپی‌رایت وجود دارد (بزرگی، ۱۳۹۷: ۳۶). با توجه به دلایل فوق نیک روشن است که در نظام حقوقی ایران حمایت از مالکیت فکری باعث رشد اقتصادی در نتیجه باعث تشویق تحقیق و توسعه در داخل و انتقال تکنولوژی و فناوری خارجی از طریق تجارت می‌شود (همان: ۱۴۷).

در اثر نبود سابقه طولانی در درک و فهم پایبندی به رعایت حقوق کپی‌رایت در ایران و نپیوستن به کنوانسیون برن لطمات فراوان به کشور وارد شده و اگر ایران بخواهد به این معاهدات بپیوندد باید هزینه پردازد. آثار نوشتاری که زمان انقضای آن‌ها سررسیده تحت حمایت این کنوانسیون نمی‌باشد و منافی برای ایران ندارد (عسگری ارجنگی، ۱۳۹۴: ۴۴). به روز نبودن قوانین با توجه به پیشرفت روزافزون این مباحث و مجازات بسیار کمی که در نظر گرفته شده، کارایی لازم در زمینه‌ی تجاری در قوانین را ندارد (سپهر و شادمان‌فر، ۱۳۹۶: ۱). در جامعه امروز حمایت و توجه به مالکیت فکری به‌عنوان یک سرمایه دانش‌بنیان مورد توجه بسیاری قرار گرفته است (مخترع و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۴). دانستن مباحث حقوق مالکیت فکری برای همگان امری حیاتی و مهم به‌شمار می‌رود (علم‌خواه و شجاع، ۱۳۹۰: ۸۵). نتیجه اینکه حمایت و توجه دولت‌ها به بحث مالکیت فکری و اعمال قوانین در این حیطه می‌تواند باعث رونق اقتصادی کشور شود و اینکه برای رسیدن به یک اقتصاد پویا و محرک باید شرایط فراهم شود تا مخترعان بتوانند رشد و پرورش یابند این امر جز با حمایت از مالکیت فکری میسر نمی‌شود (خانی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۳).

کمیسیون جهانی محیط زیست و توسعه پایدار که نخستین بار این اصطلاح را مطرح نمود توسعه‌ی پایدار را توسعه‌ای بیان می‌کند که «نیازهای نسل کنونی را بدون ایجاد مشکل در توانایی نسل آینده در برآورده ساختن نیازهایش تأمین نماید (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵: ۴۹). مالکیت فکری به نحوی است که کشورهای کمتر توسعه‌یافته می‌توانند با تکیه بر مالکیت معنوی به جذب سرمایه‌گذاری خارجی دست یابند (مخترع و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵). حقوق مالکیت فکری باعث احترام به حقوق افراد می‌شود و این خود باعث پیشرفت و حرکت در مسیر توسعه پایدار است. وضعیت مالکیت فکری در کشورهای درحال توسعه به یک ابزار کارآمد برای رسیدن به توسعه پایدار مبدل شده است، به‌طوری که ایجاد نظام مالکیت فکری قوی امری مهم تلقی می‌شود و توجه به آن به‌عنوان یک نظام پویا که بتواند باعث جلب سرمایه‌گذاری خارجی شود و خلاقیت و نوآوری را افزایش دهد از مسائل مهم توسعه‌ی پایدار به‌شمار می‌رود (فطرس و نجارزاده، ۱۳۸۹: ۱۶۵).

۱- روش تحقیق

این نوشتار به شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی به تشریح دلایل می‌پردازد. با وجود نیاز به ارایه استدلال از طریق مطالعه‌ی کتب و مقالات در زمینه‌ی مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران و سازمان تجارت جهانی و با توجه به اطلاعات موجود و نقد و بررسی آن‌ها، نواقص و کمبودها مطرح می‌شود.

۲- مفهوم مالکیت فکری

مجموعه‌ای از حقوق پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری است که با فعالیت تجاری و صنعتی ناشی از ابتکار و خلاقیت ذهنی به‌دست می‌آید (واقف، ۱۳۹۰: ۱۸). حقوق مادی یک اثر نه تنها یک پدیده‌ی مادی صرف نبوده بلکه آثار یک شیء غیرمادی است که از ارزش اقتصادی برخوردار می‌شود (الستی، ۱۳۸۲: ۱۵). با وجود تعاریف مختلف افراد و اساتید یک نقطه نظر مشترک وجود دارد و آن مادی نبودن موضوع مالکیت فکری است (اکبری و انصاری‌مقدم، ۱۳۹۶: ۲۲).

کنوانسیون مالکیت صنعتی: ۱- پاریس ۲- معاهده ثبت اختراع ۳- معاهده بین‌المللی مالکیت فکری، ادبی و هنری: ۱- کنوانسیون برن ۲- کنوانسیون رم ۳- کنوانسیون جهانی ژنو راجع به حق مؤلف ۴- معاهده کپی‌رایت سازمان جهانی مالکیت فکری.

۳- پیشینه تحقیق

اولین قانون مالکیت صنعتی ایران در سال ۱۳۰۴ به تصویب رسید. بعد از آن قانون ثبت علائم و اختراعات (سال ۱۳۱۰)؛ قانون تجارت الکترونیک (سال ۱۳۸۲)؛ قانون حمایت از نشانه‌های جغرافیایی (سال ۱۳۸۳)؛ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری (سال ۱۳۸۶) به تصویب رسیدند (میرحسینی، ۱۳۷۹: ۲۸). در زمینه مالکیت ادبی و هنری نیز قانون ثبت علائم تجاری در سال ۱۳۰۴ و قانون حمایت از مؤلفان، محققان و هنرمندان و قانون تجارت الکترونیک و قانون ثبت اختراعات و علائم تجاری (مواد ۶۲، ۶۳، ۶۴) به ثبت رسید. از چالش‌های مالکیت فکری در ایران که باید به آن بها داده شود قوانین وابسته به آن است که در کشور اجرا نمی‌شود. نرم‌افزارها و محصولات که جزیی از مالکیت فکری به شمار می‌رود، خارجی و قفل شکسته است و کسانی که از این محصولات استفاده می‌کنند بیشتر دستگاه اجرایی هستند که به نوعی حقوق فکری نرم‌افزارها و محصولات ادبی داخلی را لطمه می‌زنند. لازم است تصمیمی برای رفع این مشکل اتخاذ گردد (سراب‌پور، ۱۳۸۷). مراکز خصولتی که از حمایت برخوردار نبوده و مسئولیت آن‌ها را کسی برعهده نگرفته، متفاوت عمل می‌کنند. ایده‌پردازان از انگیزه و اعتماد کافی جهت ثبت آثار خود در این مراکز برخوردار نیستند (علم‌خواه و شجاع، ۱۳۹۰: ۴۴). از این رو لازم است تا اقدام لازم جهت حمایت از ایده‌پردازان در کشور صورت گیرد و در نتیجه علاوه بر فراهم نمودن اطمینان خاطر، پشتیبانی و حمایت کافی را برای صاحبان ایده مهیا کنند. مالکیت فکری بیشتر دارای بعد حقوقی است. در این قانون به صاحب اثر این اجازه را می‌دهد که در مورد چاپ و یا عدم نشر اثر خود به‌طور مستقل تصمیم بگیرد و مانع از دخالت اشخاص دیگر گردد و یا حتی می‌تواند حق خود را به دیگران انتقال دهند (آیتی، ۱۳۷۵: ۲۰). در زمینه مالکیت ادبی و هنری و کپی‌رایت گرچه ایران از مقررات مناسبی برخوردار است، اما در سطح بین‌المللی به جهت عدم الحاق به کنوانسیون برن حمایت از مالکیت ادبی ایران وجود ندارد (حسنی، ۱۳۸۶). به‌طور کلی در حقوق ایران در زمینه نسخه‌برداری (کپی) و حقوق مدنی، ضمانت اجرای کیفری، نحوه رسیدگی و ثبت و چگونگی ثبت اختراع، مغایرت‌ها و تعارض‌هایی وجود دارد (بزرگی، ۱۳۹۷: ۳۶).

گرچه برای رسیدن به توسعه نیازمند رشد اقتصادی هستیم اما کافی نیست و مسائل مربوط به مالکیت فکری از مباحث مهم برای رسیدن به توسعه است، به همین جهت در نظر گرفتن قوانین و مقررات حقوقی و اقتصادی در مورد مالکیت فکری و به کار بردن سیاست‌های مؤثر و مفید پیش شرط رسیدن به توسعه است. همان‌طور که بیان شد از مهم‌ترین اهداف حقوق مالکیت فکری تقویت خلاقیت و ابتکار و نوآوری است که باعث مزیت‌های اقتصادی برای عده زیادی از مردم می‌شود و حمایت از تجارت در سرعت بخشیدن به روند توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و تکنولوژی کارآمد است. شالوده موافقت‌نامه تریپس پذیرفتن اصولی است که سازمان تجارت جهانی را تشکیل می‌دهد، اصل رفتار ملی، دولت کامله‌الوداد (ملت به‌خواه) و عمل متقابل، اصول بنیادین این مجموعه است. هدف این سازمان فراهم کردن بستر حقوقی مناسب برای حوزه مالکیت فکری بین‌المللی است.

قوانین تدوین شده توسط سازمان تجارت جهانی در زمینه حقوق مالکیت فکری «موافقت‌نامه تریپس» (Trips) است. سازمان تجارت جهانی از سازمان‌های مرتبط با مالکیت فکری است. این سازمان در سه مقوله مقررات مربوط به تجارت کالا، خدمات و دارایی فکری به فعالیت می‌پردازد، به گونه‌ای که برای عضویت در این سازمان باید موافقت‌نامه تریپس را بپذیریم که این مقرر نتیجه مذاکرات دور اروگوئه می‌باشد و در آن مسایل مربوط به داد و ستد دارایی‌های فکری مطرح شده است (صادقی و غلام‌پور، ۱۳۹۷: ۵).

۴- چالش‌های حقوق مالکیت فکری

به دلیل ارتباط مسائل اقتصادی و فرهنگی همواره چالش‌های متفاوتی بین کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه وجود دارد، این چالش‌ها با تصویب موافقت‌نامه تریپس به اوج خود رسید ولی متوقف نشد و با وجود گذشت زمان نقاط مبهم و قابل اختلاف بسیاری را شامل شد. مهم‌ترین چالش کنونی در حوزه بهداشت عمومی و تجارت است. کشورهای توسعه یافته برای یکسان‌سازی قواعد متعدد هم‌چون ثبت اختراع و حمایت از بخش‌های اینترنتی، مالکیت فکری و توسعه، دانش و فرهنگ عامه و امکان ثبت الکترونیکی راه طولانی در پیش دارند. با وجود اینکه در حمایت از مالکیت فکری توسط موافقت‌نامه تریپس راه کارهایی مطرح شده ولی چالش‌ها هم‌چنان باقی است. این حقوق زمانی مشکل‌ساز می‌شود که در بیش از یک کشور مورد حمایت با قوانین متفاوت مسأله عمده‌ای بروز کند؛ در این صورت است که عامل تعیین مرجع صالح ملی برای رسیدگی به اختلافات مشکل می‌شود و تشخیص اینکه کدام قانون ملی برای رسیدگی به رابطه حقوقی حاکم است کار سختی خواهد بود. در واقع منظور از نقض مالکیت فکری این است که حقوق مادی و معنوی ناشی از مالکیت فکری، بدون اجازه دارنده آن مورد استفاده قرار گیرد.

۵- چالش‌های نظام مالکیت صنعتی

چالش‌هایی که می‌توان به آن اشاره کرد: ۱- مشخص نبودن ممنوعیت اموری که موجب نقض حقوق مالکیت صنعتی می‌شود ۲- نبود قوانین کافی و مجازات متناسب ۳- کمبود قانون در مقابله با نقض اسرار تجاری در فضای واقعی ۴- مشخص نبودن جرائم قابل گذشت یا غیرقابل گذشت در مالکیت صنعتی ۵- عدم وجود مقررات در زمینه مجازات‌های تکمیلی برای متجاوزین به حقوق مالکیت صنعتی است. برای رفع این کمبودها و چالش‌ها باید مجازات‌های متناسبی در نظر گرفته شود که علاوه بر دارا بودن خاصیت بازدارندگی، متناسب با حقوق نقض شده نیز باشد (اکبری‌دهنو و اکبری، ۱۳۹۲: ۴۲).

۶- تعارض‌ها و دوگانگی‌های قوانین مالکیت فکری

حل تعارض حقوق مالکیت فکری تأثیر بسزایی بر تعارض قوانین دارد. انگیزه اصلی از طرح چنین موضوعی تمایز حقوق مالکیت فکری از سایر حقوق و گسترش ارتباطات دیجیتال و پدیده اینترنت است. در مواردی که دعوای نقض با بیش از یک کشور مرتبط است، ضرورت دارد که یک سری موضوعات کلیدی مشخص شود. این موضوعات عبارتند از تعیین صلاحیت قضایی، تعیین قانون حاکم و شناسایی و اجرای احکام خارجی. در کشورها در خصوص حقوق مالکیت فکری نواقص و ابهامات زیادی وجود دارد، به‌طور مثال در خصوص رسیدگی، ثبت، حق تقدم، اختراع مشترک هم‌زمان و علایم تجاری در صورت عدم پیگیری متقاضی اختلاف به اوج خواهد رسید. حل این مسایل در قانون فعلی به‌طور شفاف بیان نشده است. از طرفی جایگاه ابتکارات و طرح‌های صنعتی مشخص نیست. ضعف این ضوابط برای بررسی دقیق که باید این نواقص با یک قانون‌مندی صحیح و درست مرتفع گردد مشکل را دوچندان می‌کند. در قانون ایران در خصوص تشخیص آثار حمایت شده قاعده کلی مقرر نشده و به ذکر نمونه‌های ادبی و هنری بسنده کرده است. مهم‌ترین خلأ و کمبود قانونی در مورد ماده ۲ قانون حمایت از مؤلفان و مصنفان، عدم ذکر حمایت از آثار شفاهی است و آثاری چون سخنرانی‌ها، کنفرانس‌ها، آثار نمایشی و موزیکال، آثار سینمایی، آثار هنری کاربردی مورد حمایت قرار نگرفته‌اند. همچنین، عنوانی که خالق اثر برای اثرش در نظر گرفته در ایران حمایت نمی‌شود. در خصوص آثار اقتباسی نیز در قانون ایران مورد حمایت قرار نمی‌گیرد. در زمینه انتقال مالکیت فکری پس از فوت متوفی، نظام در زمینه تدوین قانون سکوت کرده است و مشخص نیست که کدام قسمت به ورثه منتقل می‌شود. در خصوص حمایت از حقوق معنوی آثار انتشار یافته ایرانی در خارج باید گفت که در قانون ایران اقسام

حقوق مالکیت فکری را به‌طور کامل مشخص نکرده است. مدت حمایت از آثار در ایران نسبت به بقیه کنوانسیون‌های بین‌المللی بسیار کم است. ذکر مباحثی به‌عنوان مستثنیات ناقص است. در هر حال باید توجه کرد که ایران از سطوح اولیه توسعه عبور کرده و در موقعیت مناسبی قرار دارد (فتوحی‌زاده، ۱۳۹۴: ۱۶). از طرف دیگر با توجه به جهانی‌شدن تریپس و مراجعه دولت‌های متعدد به سازمان تجارت جهانی جهت عضویت و تصمیم ایران برای پیوستن به سازمان شرایط مطلوبی برای این تقاضا مهیا نمی‌باشد (بزرگی، ۱۳۸۵: ۱۳۷). بررسی‌ها حاکی از آن است که با پیوستن کشورهای یاد شده به تجارت جهانی و اجرای تریپس، توسعه فنی داخلی و جذب فناوری خارجی با سرعت ادامه دارد. با مختصر اشاره به سیر تحول قوانین ایران در حقوق مالکیت فکری از ۱۳۰۴ قوانین مربوط به حقوق مالکیت صنعتی به‌ویژه در دو دهه اخیر تکمیل شده که در سال ۱۳۸۶ جایگزین قوانین قبلی گردید. در قوانین فعلی در حوزه‌های زیرمجموعه کمبودها با اصلاح قانون برطرف گردیده است.

۷- مراجع حل و فصل اختلاف و چگونگی رسیدگی در حقوق مالکیت فکری

کشورهای صاحب اختلاف برای حل مشکل با دیگر ممالک برای مراجعه به دیوان دادگستری یا دادگاه بین‌المللی مخیرند. این مراکز از قضات مستقلی در حل و فصل دعاوی بین‌الملل برخوردار و با ارائه احکامی که برای طرفین لازم‌الاجراست؛ تشکیل می‌شوند. از این روش تحت عنوان حل و فصل قضائی یاد شده که یکی از شیوه‌های رفع مخاصمات بین‌المللی مطابق ماده ۳۳ ملل متحد است. از مراجع قضائی بین‌المللی فعال می‌توان به دیوان دادگستری، اتحادیه اروپائی و نظام حل و فصل اختلافات سازمان جهانی تجارت یاد کرد (WIPO, 2004: 236). زمانی که حقوق پدیدآورنده یک اثر مورد نقض قرار می‌گیرد، این اختیار را دارد که خواستار جبران خسارت وارده شود شخص زیان‌دیده این حق را دارد که برای جبران خسارت خود در محاکم طرح دعوی نماید.

۸- خسارت نقض مالکیت فکری در قوانین ایران و تریپس

در قوانین ایران مانند موافقت‌نامه تریپس، خسارت نقض مالکیت فکری چه به‌صورت مادی و چه معنوی قابل مطالبه می‌باشد. وجه تمایز موجود در این است که طبق موافقت‌نامه تریپس در خصوص جبران خسارت، ضوابط و معیارهایی در نظر گرفته شده است، اما در قوانین ایران فقط به مقوله جبران خسارت اکتفا شده است و علاوه بر آن در مباحث اقدام موقتی و احتیاطی با کمبودها و نواقصی مواجه می‌شویم مانند عدم تصریح به انهدام کالاهای مشابه که به تصریح قانون‌گذار نیازمند است (ابهری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۰۶). موارد قابل توجه: ۱- جبران خسارت مادی: خسارت مادی خسارتی است که آثار بیرونی به‌جای می‌گذارد و در نتیجه در دارایی شخص کمبود و نقصان ایجاد می‌نماید (وحدتی و شبیری، ۱۳۹۵: ۷۲). ۲- جبران خسارت معنوی: در زمینه جبران خسارت معنوی برخی چنین بیان می‌کنند که: «هر کاستی و نقصانی که به حق مادی خلاصه شود (باریکلو، ۱۳۹۴: ۷۷)». ۳- خسارت دادرسی قابل مطالبه: صاحب اثر، برای گرفتن حق خود و جبران خسارت وارده باید هزینه پردازد که خود باعث ضرر مالی می‌گردد. در دعوی غیرمالی، هزینه دادرسی کمتر ولی در دعوی مالی با توجه به خواسته باید هزینه دادرسی پرداخت شود (ابهری، ۱۳۹۱: ۴۸). جبران خسارت نقض مالکیت فکری در موافقت‌نامه تریپس: با توجه به بند یک ماده ۴۵ موافقت‌نامه: «چنانچه در قرارداد توسط طرفین حق‌الامتیاز در نظر گرفته نشده باشد، این امتیاز متعارف ضابطه تعیین خسارت می‌شود و اگر ناقص سودی بدست آورده این سود قابل مطالبه می‌باشد. خواهان باید این سود را محاسبه نماید تا جبران گردد، همچنین، تمام هزینه‌های دادرسی نیز قابل مطالبه است.»

۹- راه‌کارها و راه‌حل‌های موجود

از آنجا که مهم‌ترین مشکلات تولیدکنندگان آثار در کشور، رعایت نکردن اخلاق و قوانین مربوط به حق مؤلف است و این مقوله در بسیاری از کشورها رعایت می‌شوند حمایت از این مقوله باعث رشد اقتصادی و کارآفرینی و بهبود شرایط زندگی و حمایت قانونی از آن‌ها باعث نوآوری در آینده می‌شود (عباسی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳). آن راه‌کارها عبارتند از: ۱- تبدیل حقوق مالکیت فکری به یک موضوع راهبردی؛ ۲- مدیریت یکپارچه و هماهنگ حقوق مالکیت فکری؛ ۳- اتخاذ یک رژیم ترکیبی دربردارنده شیوه‌های ضعیف و مقابله با رویه‌های ضد رقابتی؛ ۴- نوسازی قوانین براساس استانداردهای بین‌المللی به لحاظ منافع کشور؛ ۵- ایجاد شرایط کلی در سیاست اقتصادی با ثبات همراه با یک فضای کسب و کار رقابتی؛ ۶- پیوستن ایران به کنوانسیون برن و دسترسی جامعه به جدیدترین آثار منتشر شده؛ ۷- در صورت پیوستن به کنوانسیون‌های بین‌المللی هزینه حق ترجمه اضافه شده اما هزینه حق تألیف زیاد نمی‌گردد و افزایش هزینه حق ترجمه بسیار کمتر از افزایش قیمت کاغذ و مقوا و عوامل فنی چاپ است و ۸- با توجه به پراکندگی قوانین حمایتی مالکیت فکری که ناآگاهی مردم و به‌خصوص پدیدآورندگان آثار نسبت به این قوانین را موجب می‌شود، ناقضان این حق نیز از قوانین و مجازات‌ها آگاه نشده و به‌همین دلیل خاصیت بازدارندگی مجازات‌ها به دلیل جهل نسبت به قوانین و مجازات‌ها از بین می‌رود. به‌طور کلی بحث پیشگیری از جرائم مربوط به مالکیت فکری کمتر مورد توجه متصدیان و مسئولان کشور قرار گرفته این یک ضعف بزرگ محسوب می‌شود. در سال‌های گذشته کشورهای در حال توسعه توجه زیادی به تقویت نظام مالکیت فکری و نوآوری در این زمینه داشته‌اند، این کار باعث حمایت و نوآوری جدید می‌شود (حبیبی، ۱۳۸۶: ۱۵۰). در ایران در خصوص مالکیت فکری تلاش زیادی صورت گرفته اما تاکنون نتیجه مطلوبی نداشته و با کمبودها و کاستی‌های زیادی روبه‌رو می‌باشد و لازم است ماهیت و عملکرد آن با سطح توسعه و ظرفیت کشورها در پذیرش نوآوری هماهنگ و متناسب شود (مشایخ، ۱۳۹۸: ۱۳). با توجه به این امور پیشنهادها زیر به رفع دوگانگی‌ها کمک می‌کند.

۱- بررسی حقوق مالکیت فکری در ایران و سازمان تجارت جهانی با رویکرد های مالکیت فکری در نظام حقوقی ایران ۲- شناسایی کمبودهای قانونی در ایران در خصوص مالکیت فکری و ارائه راهکارها و مقررات ۳- توجه قانون‌گذار به مسائل جزئی در جهت حمایت بیشتر از پدیدآورندگان.

عدم حمایت از مالکیت فکری در حقوق بین‌المللی در ایران در ظاهر به نفع کشور است زیرا باعث دسترسی به آثار خارجی با قیمت ارزان شود، ولی این موضوع باعث ایجاد بی‌نظمی و مانع بزرگ ورود نرم‌افزارها و محصولات مفید خارجی به ایران است، همچنین، به اعتبار بین‌المللی کشور لطمه وارد می‌کند. عدم رعایت حقوق مصرف‌کنندگان خارجی در ایران باعث می‌شود که حقوق ایرانیان نیز در آن کشورها مورد حمایت قرار نگیرد. در حال حاضر عدم وجود قوانین دقیق و مستدل باعث ایجاد شک و تردید برای سایر کشورها در امر همکاری، سرمایه‌گذاری، صادرات و واردات شده، بازارهای جهانی را با موانع بزرگی روبه‌رو کرده است. الحاق ایران در سازمان تجارت جهانی و کنوانسیون‌های مهمی مانند برن مزایای فراوانی برای کشور در پی خواهد داشت. در تریپس تمامی غرامت‌ها و خسارت‌ها مورد شناسایی قرار گرفته است. همچنین، سود حاصله نیز مطالبه می‌شود ولی در قوانین ایران، ضوابطی مثل استرداد، سود حاصله از نقض، غرامت منصفانه و حق‌الامتياز جهت ارزیابی خسارت ناشی از نقض به رسمیت شناخته نشده است در صورتی که در موافقت‌نامه تریپس در خصوص اقدامات موقتی و احتیاطی تدابیری اندیشیده شده است. با توجه به وجود تفاوت‌ها و مغایرت‌هایی بین قوانین نیاز است قانون‌گذار در این مورد اقداماتی را انجام دهد. پیشنهادها زیر در همین راستا می‌باشد.

۱۰- پیشنهادات

- جهت بهره‌وری بهتر، دانش‌آموختگان کشور با توجه به اقسام مالکیت فکری و خصوصیات آن‌ها، جرم‌انگاری علمی صورت گیرد تا علاوه بر پوشش و حمایت اقسام تولیدات فکری به نوعی از زیان‌های جرم‌انگاری احتراز شود.
- تدبیری اندیشیده شود تا قوانین پراکنده مربوط به تولیدات فکری در قالب یک مجموعه منسجم درآید و تمامی آن‌ها با توجه به شرایط جاری کشور و به شیوه صحیح بازخوانی شوند و مجازات‌ها نیز متناسب گردند.
- در جرم‌انگاری جهت حمایت از تولید فکری از کلی‌گویی پرهیز شود و تا حد امکان جزئیات هر کدام از شاخه‌های مالکیت فکری مد نظر قرار گیرد. تا هر یک از ناقضین این حقوق نتوانند به دلیل خلأ یا ابهام قانون از مجازات‌رهایی یابند. از طرفی دیگر اصل مترقی قانونی بودن جرم و مجازات نیز رعایت گردد.
- اختصاص اعتبار و منابع کافی به سازمان‌های متولی مالکیت فکری برای تقویت نیروهای انسانی و سازمانی.
- بازنگری و تصحیح آئین‌نامه مربوط به این حقوق با هدف تشویق ثبت اختراع توسط نوآوران.
- طراحی سیاست‌ها و راهکارهای مالکیت فکری با توجه به بخش‌های مختلف اقتصادی و متناسب با نیازهای اقشار مختلف که برای همگان یکسان نیست، با توجه به نیازسنجی اقشار مختلف تدابیر متفاوتی اتخاذ گردد.
- جهت ترغیب و تشویق نوآوران برای ثبت آثار خود، سازوکارهای حقوقی شفاف و قابل اعتمادی ایجاد گردد.
- اطلاع‌رسانی و آگاهی‌پیشرفته با ایجاد مراکز مشاوره مالکیت فکری مثل پارک فناوری و مراکز رشد.

منابع

- ابهری، حمید. (۱۳۹۱). *آیین دادرسی مدنی ۲، جریان دادرسی از آغاز تا پایان*، چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.
- ابهری، حمید، محمدی، سام و نعمتی، احسان. (۱۳۹۹). *بررسی تطبیقی جبران خسارت ناشی از نقض مالکیت فکری در حقوق ایران و موافقت‌نامه تریپس، فصلنامه تمدن حقوقی*، ۷(۳)، ۱۰۶-۱۲۷.
- اکبری‌دهنو، میثم و اکبری، آسیه. (۱۳۹۲). *حقوق مالکیت صنعتی: تفسیری بر راهکارهای کیفی قوانین ایران، فصلنامه علمی-پژوهشی سیاست علم و فناوری*، ۵(۳)، ۲۷-۴۴.
- اکبری، بهنام و انصاری‌مقدم، حامد. (۱۳۹۶). *میانی جرم‌انگاری در حقوق مالکیت فکری*، چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.
- امانی، تقی. (۱۳۸۳). *قوانین و مقررات حقوق مالکیت فکری (معنوی) اعم از ملی و بین‌المللی*، چاپ اول تهران: نشر بهنامی.
- آیتی، حمید. (۱۳۷۵). *حقوق آفرینش‌های فکری*، چاپ اول، تهران: انتشارات حقوقدان.
- باریکلو، علیرضا. (۱۳۹۴). *مسئولیت مدنی*، چاپ نهم، تهران، دوره ششم، تهران: نشر میزان.
- بزرگی، وحید. (۱۳۸۵). *نقش حقوق مالکیت فکری در انتقال تکنولوژی تریپس، فصلنامه پژوهش تجارت جهانی*، ۲(۳)، ۱۳۹-۱۶۶.
- بزرگی، وحید. (۱۳۹۷). *نظام حقوقی مالکیت فکری مناسب برای کشورهای در حال توسعه با اشاراتی در مورد ایران، پژوهش‌نامه بازرگانی*، ۲۲(۸۸)، ۱۱۵-۱۵۴.
- حبیبی، سعید. (۱۳۸۶). *چالش‌های جدید حقوق مالکیت فکری، فصلنامه مطالعات حقوق خصوصی (حقوق سابق)*، ۳۷(۴)، ۳۷-۶۴.
- حسینی، علیرضا. (۱۳۸۶). *حمایت از حقوق مالکیت کیفی در فقه و حقوق ایران و کنوانسیون‌های بین‌المللی، وب‌سایت ترنم حق، تاریخ دسترسی ۱۴۰۱: <http://laworg.blogfa.com/post/95>*
- خانی، ریحانه و نصرالهی، زهرا. (۱۳۹۴). *بررسی رابطه بین حقوق مالکیت فکری و توسعه (کشورهای منتخب در حال توسعه و توسعه‌یافته)*، فصلنامه سیاست‌گذاری پیشرفت اقتصادی، دانشگاه الزهراء، ۶(۳)، ۶۷-۹۳.
- زاهدی، شمس‌السادات و نجفی، غلامرضا. (۱۳۸۵). *بسط مفهومی توسعه پایدار، فصلنامه مدرس علوم انسانی*، ۱۰(۴)، ۴۳-۷۶.

- سپهر، آیدا و شادمان‌فر، محمدرضا. (۱۳۹۶). ضمانت اجرای کیفری حقوق مالکیت فکری، کنفرانس پژوهش در فقه حقوق و علوم اسلامی، تهران.
- الستی، ساناز. (۱۳۸۲). ضمانت اجرای کیفری ناشی از نقض حقوق مالکیت فکری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، استاد راهنما: محمد آشوری، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، دانشکده حقوق، دانشگاه تهران.
- سراب‌پور، سونیتا. (۱۳۸۷). چالش‌های فضای سایبر و مالکیت فکری در ایران، وب‌سایت خبری ویستا، تاریخ دسترسی ۱۴۰۱: <https://vista.ir>
- صادقی‌زیازی، حاتم و غلام‌پور، فیروزه. (۱۳۹۷). مطالعه تطبیقی قوانین و مقررات کپی‌رایت در سازمان‌های جهانی مالکیت معنوی و جهانی تجارت، ماهنامه پژوهش ملل، ۳(۳۰)، ۷-۱۹.
- عباسی، محمود و معین‌السلام، محمد و اکرمی، فروزان. (۱۳۹۴). جایگاه و چالش‌های ایران در حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری، فصلنامه حقوق پزشکی، ویژه‌نامه حقوق مالکیت فکری، ۹، ۱۱-۴۶.
- عسگری ارجنکی، سید احمد. (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی حق کپی‌رایت در نظام حقوقی ایران و فرانسه، پژوهش‌نامه تطبیقی دادپیشگان، ۱(۱)، ۷۸-۸۷.
- علم‌خواه، حسن و شجاع، جواد. (۱۳۹۰). مالکیت فکری برای کسب و کارهای تجاری با تأکید بر شرکت‌های دانش‌بنیان، چاپ دوم، تهران: نشر ستایش.
- فتحی‌زاده، امیر هوشنگ. (۱۳۹۴). تدوین راهبردهای حقوق مالکیت فکری جمهوری اسلامی ایران، بررسی‌های بازرگانی، ۱۳(۷۲)، ۳۰-۱۵.
- فطرس، محمد حسن و نجارزاده نوش‌آبادی، ابوالفضل. (۱۳۸۹). اثر حقوق مالکیت معنوی بر رشد اقتصادی؛ مقایسه کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه اسلامی، دو فصلنامه علمی مطالعات و سیاست‌های اقتصادی، ۱۸(۱۸)، ۱۵۵-۱۶۹.
- مخترع، آیدا، کبیری‌خواه، ساناز و جوکار، فاطمه. (۱۳۹۸). حمایت از مالکیت فکری و حق کپی‌رایت و تأثیر آن بر رونق کسب و کار، نخستین کنفرانس مدیریت، اخلاف و کسب و کار، شیراز.
- مشایخ، جواد. (۱۳۹۸). توصیه‌های سیاستی برای ارتقای نظام مالکیت فکری در ایران، سیاست‌نامه علم و فناوری، ۹(۲)، ۱۵-۳۰.
- میرحسینی، سید حسن. (۱۳۷۹). مقدمه‌ای بر حقوق مالکیت معنوی، چاپ هشتم، تهران: نشر میزان.
- واقف، احمد علی. (۱۳۹۰). مالکیت معنوی، چاپ اول، تهران: انتشارات جنگل.
- وحدتی‌شیری، حسن. (۱۳۹۵). مبانی مسئولیت مدنی قراردادی، چاپ دوم، تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- و کیلی، امیر ساعد. (۱۳۸۳). حمایت از مالکیت فکری در سازمان تجارت جهانی و حقوق ایران، چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

References

World Intellectual Property Organization (2004). *WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use*. World Intellectual Property Organization.